

วิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพ
จินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
AN ANALYSIS OF THE RITUALS RELATED TO WORSHIPPING PHRA
THAT TEP CHINDA IN MAHA THAT TEP CHINDA TEMPLE IN
CHIANGWAE SUBDISTRICT, KUMPAWAPI DISTRICT,
UDONTHANI PROVINCE

¹พระอธิการสุนทร จารุธมโม, ²บุญส่ง สิ้นธูนอก และ ³สมเดช นามเกต
¹Phra Athikarnsunthorn Carudhammo, ²Boonsong Sinthunok
and ³Somdet Namket

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹arithat.loes@mcu.ac.th

Received: January 6, 2023; **Revised:** February 22, 2023; **Accepted:** March 25, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อ และพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี 2) เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้ความเชื่อที่มีผลต่อเรื่องสังคม เศรษฐกิจ และชุมชนทำให้ชุมชนมีศีลธรรมมากขึ้น มีความเกรงกลัวต่อบาปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกิจกรรมทางหนึ่งที่จะทำให้คนในชุมชนปฏิบัติตัวเป็นคนดีมีศีลธรรม ให้มีความสามัคคี สร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวปลูกฝังจิตสำนึกในครอบครัวเป็นที่ให้ชุมชนและครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกัน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในครอบครัวเป็นที่พึ่งทางใจ เมื่อได้มาขอพรให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขและกราบไหว้ขอพร

¹นิสิต,หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

ให้ท่านคุ้มครองจึงมีความเชื่อมั่นทางด้านจิตใจ และความเชื่อด้านสติและสมาธิมากขึ้น ทำให้สังคม อยู่กันแบบผาสุก เกิดความปลอดภัยและดีงามภายในชุมชนสืบต่อไป วิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบว่าชุมชนได้ จริยธรรม และศีลธรรมอันดีงาม มีความเชื่อถือตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย คือ 1) ความเชื่อเรื่องส่วนปัจเจกบุคคล 2) ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ 3) ความเชื่อเรื่องบุญบั้งไฟ 4) ความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป 5) ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ที่สามารถวิเคราะห์ ได้หลักพุทธธรรม คือ 1. บูชาด้วยการปฏิบัติบูชา คือตั้งตนอยู่ในโอวาท แล้วประพฤติตนเป็นธรรม จารี ถือศีล 5 และ ศีล 8 มรรคมีองค์ 8 และ ไตรสิกขาบาท เรียกว่า ปฏิบัติบูชา ส่วนบุคคลผู้ปฏิบัติ ธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติตามธรรม ด้วย ถือว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่าง ยิ่ง 2.บูชาด้วยอามิสบูชา คือ บูชาด้วยวัสดุสิ่งของ หรือประทีป รูป เทียน และสุคนธชาติ ดอกไม้ พวงมาลัย เครื่องหอม ช่างม้าวัวควาย บั้งไฟ ผ้า 7 สี ผ้าห่มพระธาตุ รำบวงสรวง จุดบั้งไฟบูชา การ นำมหรสพมาแสดง ผลไม้มังคละต่างๆ น้ำดื่มต่างๆ เรียกว่า อามิสบูชา ด้วยสิ่งของต่างๆ ที่ตนมีความ เชื่อ

คำสำคัญ : พิธีกรรม, การบูชา, พระธาตุเทพจินดา,

Abstract

This research is the qualitative research by having its purposes, That is, 1) to study the belief and the rituals in worshipping Phra That Tep Chinda in Wat Maha b Tep Chinda in Chiangwae Subdistrict, Kumpawapi District, Udonthani Province and 2) to analyze the rituals related to worshipping Phra That Tep Chinda in Chiangwae Subdistrict, Kumpawapi District, Udonthani Province. The results of the research are found that: The belief and rituals in worshipping Phra That Tep Chinda in Wat Maha That Tep Chinda in Chiangwae Subdistrict, Kumpawapi District, Udonthani Province result in the beliefs towards the society, economy, and community and encourage the community to increase the morality, to fear the sin and the magic power such as to respect the sacred things is an activity to encourage people to make goodness and to be endowed with the morality, harmony, relative creation in family, creation of consciousness in community, family and then encourage the community and family to participate in the activity performance, to be refuge of people in family when they have opportunity to ask for the blessings in order to make them happy and protect them from calamities and to increase the beliefs in mindfulness and meditation. It results in the happiness in society, safety and goodness in community forever. The analysis of the rituals related to worshipping Phra That Tep Chinda in Wat Maha That Tep Chinda in Chiangwae Subdistrict, Kumpawapi District, Udonthani Province is found that the community is endowed with

the ethics and good morality and beliefs in all the aging, that is 1) the belief in the individual 2) the belief in the magics, supernatural power and miracles 3) the belief in Fire rockets 4) the belief in the law of Kamma, merits and sins 5) the belief In hell and heavens that can be analyzed in accordance with Buddhadhamma principle, that is, 1) to worship with the practical worship, that is, to set oneself up to the Buddha' teaching and then to practice Dhamma such the five precepts, Eight precepts, the Noble Eightfold Path and the Threefold Training is called as practical worship. While one practices Dhamma as appropriate with Dhamma and practice more rightness and practice in accordance with Dhamma by worshipping the Buddha with the highest worship 2) to worship with the material worship, that is, to worship with the materials or the joss – sticks, candles and perfumery, flowers, garlands, perfume, elephants, oxen, buffalos, rocket display for worshipping, concert demonstration, various fruits and drinking water. All these are called as material worship with all stuffs for one who has the faith.

Keywords : Ceremony, Worship, Worshipping Phra That Tep Chinda,

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักการและเหตุผลการดำรงชีพและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแม้จะทำอะไรก็ตาม เราก็ต้องมีสติ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว พรั่งพร้อมและการดำเนินในชีวิตประจำวันก็มีในการทำงาน ประกอบสัมมาอาชีพ ด้วยความสุจริต ทั้งกาย วาจาใจ ด้วยศีลธรรม จริยธรรม ความรู้ตัวพรั่งพร้อม หรือแม้จะมีศรัทธาก็ดีก็ประกอบไปด้วยเหตุและผล ด้วยปัจจัยเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่เชื่อในสิ่งที่มงาย และให้รู้ที่มาที่ไปในเรื่องราว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546: 347)โดยพระพุทธศาสนาสืบทอดต่อ ๆ กันมาก็เพราะความเชื่อและความเคารพบูชาต่อกันรุ่นอีกรุ่น และสู่อีกรุ่นต่อๆ ไป ก็เพราะความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา และมีความเชื่อต่อบุคคล และวัตถุ แม้ที่สำคัญประวัติของ พระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาลตลอดทั้งผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไว้กราบไหว้สักการบูชาที่เกิดขึ้นเพราะความเชื่อและแรงศรัทธา พวกเราชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนา จะต้องมีความศรัทธาที่แข็งแกร่งไม่สั่นคลอน ในที่นี้ก็คือ ศรัทธาสมเด็จพระศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า สททปาติฎฐิตา ศรัทธาที่ตั้งมั่นคงแล้ว ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ชาวพุทธจะต้องเชื่อและนับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างมั่นคงอีกอย่างหนึ่งจะต้องเชื่อใน 4 เรื่องหลักๆ คือ (1) เชื่อเรื่องกรรม คือ การกระทำ (กัมมสัทธา) (2) เชื่อเรื่องผลของกรรม (วิปากสัทธา) (3) เชื่อใครทำอะไรได้ (กัมมัสสกตาสัทธา) (4) เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) (พระอภิการจำปา กิตติปัญญา (ค่านอก), 2554: 43) และโดยมาในกาลามสูตร คือ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะหมู่บ้านเกสปุตตะนิคม แคว้นโกศล พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชน ไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษ

หรือดีไม่ดีกว่าก่อนเชื่อ มีอยู่ 10 ประการ ได้แก่ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะเดาว่าเป็นเหตุผลเดียวกัน อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমানคาดคะเน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเดาจากอาการที่เห็น อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะผู้พูดมีลักษณะน่าเชื่อถือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าเป็นครูของเรา เมื่อใดสอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศลหรือมีโทษเมื่อนั้นไม่กระทำเสีย เป็นการแสดงถึงความที่พระพุทธศาสนาให้ความเป็นอิสระในความเชื่ออย่างถึงที่สุดพึงรู้ไว้ในฐานะเป็นอุปกณ์แห่งการควบคุมความเชื่อของตน (ออง.ติ. (ไทย) 20/2/261.) การศึกษาการบูชาในพระพุทธศาสนา จะพบว่าแก้วอันประเสริฐหรือสิ่งล้ำค่า 3 อย่าง หลักที่เคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน 3 ประการคือ (1) พระพุทธเจ้า พระผู้ตรัสรู้เองและสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม (2) พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งหลักความจริงและความประพฤติ (3) พระสงฆ์ หมู่สาวกผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระมหาชาฎก จุนยาโก, 2552: 59)

การบูชาเพื่อเป็นพุทธานุชาว่า เป็นที่พึ่งเป็นสิริมงคล และเป็นที่ยึดเหนี่ยวสัจการบูชา ถ้าเป็นบุคคลและสถานที่ ๆ ควรบูชาผู้กราบไหว้ก็ควรยอมเกิดผลแก่ ผู้บูชาได้ตามฐานะและโอกาส ถ้าบูชาบุคคลผู้ไม่สมควรบูชาก็ปราศจากประโยชน์ วิธีที่จะบูชา นั้นมี 2 ประการ (1) บูชาด้วยพัสดุสิ่งของ หรือประทีป รูป เทียน และสุคนธชาติ เรียกว่า อามิสบูชา (2) บูชาด้วยการปฏิบัติ คือ ตั้งตนอยู่ในโอวาท แล้วประพฤติตนเป็นธรรมจारी เรียกว่า ปฏิบัติบูชา ส่วนบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่งประพฤติตามธรรมนั้นแหละถือว่า บูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง การบำรุงบิดามารดาด้วยข้าวน้ำ การถวายจีวรบิณฑบาต แต่พระพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์ การจุดธูปเทียนจัดดอกไม้หน้าที่บูชา อย่างนี้เรียกว่า อามิสบูชา การทำความดี เพื่อการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า ธรรมบูชา (คิน อินทสระ, 2554: 130)

พระธาตุเทพจินดา บ้านเดียม เดิมชื่อ วัดมหาธาตุเทพจินดา หรือวัดพระธาตุบ้านเดียม เป็นวัดที่เก่าแก่ประดิษฐานพระมหาธาตุเทพจินดาซึ่งเป็นพระธาตุเก่าแก่สร้างในยุคสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 วัดมหาธาตุเทพจินดา อยู่ที่ตำบลเชียงแหวน นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 วัดมหาธาตุเทพจินดา อยู่ที่ตำบลเชียงแหวน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ใกล้กับหนองหานแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในอำเภอกุมภวาปี องค์พระธาตุที่เห็นในปัจจุบันสร้างขึ้นในพ.ศ. ตามแบบของพระธาตุพนมด้านหน้าองค์พระธาตุประดิษฐานพระพุทธรูปองค์หลวงปู่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก อันเนื่องจากว่า ต่างคนต่างมีความเชื่อความเข้าใจไปคนละทิศละทาง จึงทำให้ภาพสะท้อนออกมาเหมือนกับว่า ชาวพุทธนับถือไสยศาสตร์ ก่อให้เกิดผลต่อมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็จะมีคามยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนเองได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสง นางไม้ พระภูมิเจ้าที่ เจ้าทาง แม่ธรณี แม่คงคา เทวดาอารักษ์ และความเชื่ออำนาจลึกลับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ เหมือนมีคติว่าในการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดที่เกิดขึ้นในล้านนา

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงต้องการทราบ และศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับในเรื่องความเชื่อ และพิธีกรรมการบูชาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและความเชื่อ และพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุ ตลอดจนทั้งอิทธิพลความเชื่อ และพิธีกรรมในการบูชาที่มีต่อพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นการศึกษาเรียนรู้ ประวัติความเป็นมา รวบรวมเพื่อเป็นฐานข้อมูลให้ประชาชนได้นำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ และได้คิด ธรรมความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่จะเป็นการส่งเสริม พัฒนากิจการของทางวัด และสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อ และพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัย ได้มีรูปแบบการวิจัย ดังนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชน เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือและตำรา เอกสารที่เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ เช่น วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษาข้อมูลภาคสนาม จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญปรับปรุงเป็นที่เรียบร้อยตามกรอบของการศึกษาวิจัย โดยใช้บุคคลที่ได้คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ของการศึกษาเรื่องวิจัย ตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน 25 รูป/คน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือในทางวิชาการ
4. การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่เก็บและรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ได้ตั้งไว้แล้ว ส่วนข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงพรรณนา วิธีการนำเสนอ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนา (Descriptive) ต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี สรุปผล ดังนี้

1. ความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา ที่วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี แนวคิดอิทธิพลที่มีต่อสังคม และเศรษฐกิจชุมชน ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ด้านสังคม ได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนที่มีแต่พระธาตุเทพจินดา ที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันก็คือ-วัฒนธรรมการแต่งกาย คือการแต่งกาย ร่ามวายเป็นองค์พระธาตุเทพจินดา ด้วยอิทธิพลความเชื่อความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อพระธาตุเทพจินดา ทำให้มีคนไปรำถวายเป็นประจำจำนวนมาก จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอันดีงาม และการเปลี่ยนถวายผ้าห่มพระธาตุ เป็นวัฒนธรรมทางศีลธรรม คือการมีศีลธรรม คือ ศีล 5 หรือ ศีล 8 และพูดจาให้สำรวม และพูดจริงมีสัจจะอันดีงาม เมื่อถึงวันงานพิธีกรรม ผู้เฒ่าผู้แก่จะพาลูกหลานไปสักการบูชาพระธาตุเทพจินดาของ ทุกปีทำให้ชุมชนมีศีลธรรมมากขึ้นเพราะมาจำศีลปฏิบัติทุกวันพระแม้ในเทศกาลวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ และความให้การเคารพนับถือ มีศีลธรรมมีความเกรงกลัวต่อบาปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในแต่ละปีจะมีการสักการบูชาขององค์พระธาตุ เช่น บุญเดือน 4 คนในชุมชนก็พากันเข้ามาสร่งน้ำองค์พระธาตุเทพจินดามีการเคารพบูชาเหมือนกันกับชุมชนอื่น แต่การกระทำไม่เหมือนกัน และมีความเชื่อว่าเป็นวันพระใหญ่จะไม่ให้ทำงานในวันพระ เช่น ไม่ให้สร้างบ้าน หรือ เอาของที่อยู่นอกหมู่บ้านนำเข้ามาในหมู่บ้านเช่นการห้ามตัดไม้เผาถ่านหรือขนไม้เข้าในหมู่บ้าน สีข้าววันพระตลอดทั้งการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทุกอย่าง ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวจึงพบว่าประชาชนมีความเชื่อในความศักดิ์ต่อองค์พระธาตุ เป็นความเชื่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ได้สร้างองค์พระธาตุไว้ซึ่งเป็นพระธาตุที่เก่าแก่อายุยืนถึงประมาณเกือบพันปี และได้สร้างไว้ตามหลักฐาน หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นแก่นหลักของพระพุทธศาสนาประชาชนมีความเชื่อต่อการทะนุบำรุงการปฏิสังขรณ์พระธาตุ คือองค์พระสารีริกธาตุในพระธาตุ ซึ่งเป็นกระดูกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธาตุของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระธาตุเทพจินดาแปลว่า พระธาตุทองคำอยู่ที่เนินสูง ทำให้ชาวบ้านใช้หลักธรรม มีศีล สมาธิ ปัญญา และเป็นความเชื่อที่ผสมผสานทางพระพุทธศาสนาความเชื่อ หมายถึง ความมั่นใจ ความพึงพาอาศัย การไว้วางใจ ความเชื่อเป็นสัมผัสที่ช่วยให้รับรู้ถึงสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น วิญญาณ เป็นความมั่นใจในสิ่งต่างๆ ที่ยังไม่เกิดแต่ละครอบครัวในพื้นที่ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้รับการปลูกฝังจากปู่ย่า ตายาย ว่าให้เคารพบูชาองค์พระธาตุเทพจินดาเพื่อเป็น ศิริมงคลแก่ครอบครัว ครอบครัวใดที่ได้ไปกราบขอพรจะทำให้ครอบครัวนั้นมีความสุขมีความเชื่อ และศรัทธาแต่ละชุมชนสืบทอดมาจากพ่อแม่บรรพบุรุษ ตามเผ่าพันธุ์ที่สืบเชื้อสายต่อกันมา แต่ละกลุ่มหรือชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวว่าเป็นผู้พิเศษด้านความสุข เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในครอบครัวเป็นที่พึ่งทางใจ ทำให้คนในครอบครัวรวมตัวกันไปบูชาสักการะ ในวันสำคัญต่างๆ ขอพรให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขคนในครอบครัวก็

กราบไหว้ก่อนไปทำงาน ไปธุระต่าง ๆ ก็กราบไหว้ขอพระให้ท่านคุ้มครองความเชื่อด้านจิตใจ ความเชื่อด้านสติและสมาธิให้สังคมเกิดความร่วมมือสมัคสมานสามัคคีในชุมชน มีความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีซึ่งกัน และกันเกิดความปลอดภัยในชุมชนทำให้บ้านเมืองมีความสุขมีความเกรงกลัวทางใจ และทำให้สังคมมีความสามัคคีให้เกิดความสามัคคีกันในสังคม ไม่ให้ทะเลาะเบาะแว้งกันทำให้บ้านเมืองเป็นกลุ่มเป็นคณะ และสามารถค้ำด้วยความศรัทธาของพระธาตุเทพจินดาเมื่อถึงเวลาบุญพระธาตุก็จะเห็นถึงความสามัคคีของคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจ เป็นหนึ่งเดียวทำให้แต่ละหมู่บ้าน ได้มารวมตัวกันทำงานร่วมกันเป็นที่ให้ชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสักการะ ความสามัคคีการมีส่วนร่วมในสังคมเป็นศูนย์รวมของประชาชน แต่ละชุมชนและหมู่บ้านให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ประชาชนหน่วยงานต่าง ๆ รวมตัวกันสักการะองค์พระธาตุเทพจินดาประจำทุกปี

2. วิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ด้านความเชื่อส่วนปัจเจกบุคคลอิทธิพลของค่านิยมที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลได้กล่าวถึงค่านิยมสังคมเมืองและค่านิยมสังคมชนบทของสังคมไทยไว้ค่อนข้างชัดเจนโดยแบ่งค่านิยมออกเป็นค่านิยมของคนในสังคมเมืองและสังคมชนบทซึ่งลักษณะค่านิยมทั้งสองลักษณะจัดได้ว่าเป็นลักษณะของค่านิยมที่ทำให้เกิดมีอิทธิพลต่อค่านิยมที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลในความรู้สึของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่นถ้าบุคคลเป็นผู้ที่รักษาคำพูด อารมณ์มั่นคง มีเหตุมีผล วางตนได้ถูกต้องตามกาลเทศะมีน้ำใจทำอะไรโดยนึกถึงใจเขาใจเราบุคคลประเภทนี้ถ้าเป็นหัวหน้าก็จะเป็นที่ยอมรับของลูกน้อง เป็นมิตรที่ดีและสร้างความรู้สึกรักชอบพอไว้วางใจให้แก่ลูกคำได้ แต่ถ้าบุคคลมีลักษณะตรงกันข้ามคือไม่น่าเชื่อถือ ก็มักเกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน คือผู้อื่นอาจไม่ไว้วางใจ

ด้านความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ความเชื่อในเรื่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์นี้ ได้ถูกนำมาผูกเชื่อมโยง กับองค์พระธาตุเทพจินดาอุดมสมบูรณ์ สามัคคี ในการบำเพ็ญบุญกุศลบารมี องค์พระธาตุช่วยให้สังคม มีความเป็นอยู่ดีขึ้นในการบำเพ็ญบุญต่อพระธาตุเทพจินดา และท่านช่วยให้มีศรีสุข สงบ ร่มเย็น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนาว่าเป็น พระบรมธาตุเจดีย์ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่งและได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้เป็นที่ปรากฏประจักษ์พยานสืบต่อเรื่อยมา เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหมด เกิดจากความประสงค์ และเป็นพระบัญชาของพระเทพเจ้า เกี่ยวกับความเชื่อ ในเรื่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ว่ามีอยู่จริง หรือไม่มี เป็นข้อถกเถียงที่หาข้อยุติไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องยากแก่ การพิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรม และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นทางตาได้ เพราะเป็นเรื่องเหนือสามัญวิสัยของมนุษย์

ด้านความเชื่อเรื่องบุญบั้งไฟ การจัดงานบุญบั้งไฟนั้นเพื่อบูชาพระธาตุเทพจินดา โดยการจัดงานมีเทศบาลตำบลหนองบัว และชาวบ้านชุมชนตำบลหนองนาคำ จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระธาตุเทพจินดาเป็นบุญประจำปี โดยให้แต่ละหมู่บ้านในตำบลหนองนาคำ ทำบั้งไฟมาจุดบูชาหมู่บ้านละ 1 บั้ง เพื่อจุดบูชาเสี่ยงทายฟ้าฝนและข้าวน้ำ อุดมสมบูรณ์หรือไม่และเศรษฐกิจในชุมชนจะดีหรือไม่ดีตลอดทั้งเป็นการเสี่ยงทายอธิฐานขอพร ว่าคนในหมู่บ้านหรือในชุมชน ตำบลหนองนาคำ จะอยู่เย็นเป็นสุขไหม ได้จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 7 คือ ขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 ของทุกปี โดยแต่ละบ้านจะจุดเสี่ยงทายอธิฐาน ในความเป็นมาของหมู่บ้านของตน ในแต่ละหมู่บ้านในเขตตำบลหนองนาคำ

จะทำบั้งไฟมาหมู่บ้านละหนึ่งบั้ง มาจุดเพื่อบูชาและเสี่ยงทายว่า ฝนจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ข้าวปลาจะอุดมสมบูรณ์หรือเปล่านั้นเพราะมีความเชื่อว่าถ้า บั้งไฟขึ้นสูง ฝนจะดี แต่ถ้าบั้งไฟไม่ขึ้นหรือแตก แปลว่า ปีนั้นฝนไม่ดี ข้าวปลาในนาจะไม่อุดมสมบูรณ์ การจุดบั้งไฟเป็นการรักษา และสืบทอดมรดกไทยอีสานให้คงอยู่ เป็นการเสริมสร้างความสามัคคี และไม่มีอบายมุข การพนันขันต่อเดิมพัน แม้แต่เครื่องตีมแอลกอฮอล์เหล้าเบียร์ เพราะเป็นการจุดเสี่ยงทายอธิฐานขอพรการจุดบั้งไฟถวายพระธาตุเทพจินดา ให้รู้จักการเกิดดับสลายเกิดสลายดับจากธรรมชาติ ย่อมแปรปรวน เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ไม่ฝืนธรรมชาติ และไม่ทำลายธรรมชาติ จึงทำให้ชุมชนมีความรักสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะในพิธีจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุเทพจินดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

ด้านความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป มีความเชื่อในเรื่องกรรม ผลหรือวิบากกรรม เชื่อในผลบุญและบาป เชื่อในทศคติคือนรก และสุคติคือสวรรค์ ถ้าทำบุญหรือทำดีจะได้รับผลกรรมดี สิ้นชีวิตแล้วจะได้ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ หรือเทวโลก ถ้าทำบาป หรือทำชั่วจะได้รับผลกรรมชั่ว จะตกลงสู่อบายภูมิ คือนรก ด้วยคตินี้ จึงส่งผลให้เกิดความเชื่อและศรัทธาในการทำกรรมดี คือการทำบุญทำทาน หรือ บุญกริยาวัตถุ 3 คือ ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัยที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ในกระบวนการแห่ง เมื่อแยกส่วนออกแล้วจะได้วิถุฎะ 3 คือ (1) กิเลส (2) กรรม (3) วิบาก กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้ว ผลที่จะได้รับคือ วิบาก กิเลสฝ่ายชั่วคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุทำกรรมชั่วคือความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เรื่องบุญ-บาปและสวรรค์-นรก ได้ถูกนำมาคลุกเคล้า ประสมประสาน หล่อหลอมรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำภาคอีสานเราชาวพุทธเชื่อเรื่องกรรม คือการกระทำ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ด้านความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ ที่มีผลต่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหวน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี นั้นประชาชนภายในพื้นที่ได้รับการปลูกฝังเรื่องนรก-สวรรค์จากบรรพบุรุษมาโดยลำดับ และมีความเชื่อหยั่งลึกลงในจิตใจแล้ว ส่วนหนึ่งได้รับการอบรมจากพระสงฆ์ ครูอาจารย์และผู้รู้ศาสนา, ด้านจิตใจ พบว่า จิตใจมีความสำคัญในการพูดและกระทำต่อการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา หากรู้สึกว่าการตนเองได้ทำผิดพลาดก็จะเกิดความกังวลใจ ก็จะได้รับโทษตามคำสอนศาสนา แต่หากได้ทำคุณงามความดีก็就会有ความสบายใจ, ด้านพฤติกรรมการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา คนเรามีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บางคนก็ได้สั่งสมบุญบารมีมาดี สามารถที่จะตั้งตนในศีลธรรมได้โดยไม่ต้องมีเงื่อนไขบังคับ แต่บางคนต้องอาศัยการฝึกฝนอบรม พฤติกรรมมีความสำคัญเพราะเป็นผู้กระทำกรรม ดังนั้น จึงต้องควบคุมหรือประคับประคองให้ตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมตามคำสอนพระพุทธศาสนา, ด้านสังคมการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา หากปัจเจกชนมีศีลธรรม สังคมก็就会有ความสงบ การดำรงตนควรถือหลักธรรมาธิปไตยคือถือความถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ใช่ทำดีเพราะต้องการคำสรรเสริญหรือไม่ทำชั่วเพราะกลัวถูกตีเตียน, ด้านการปกครอง หากกฎหมายเป็นกฎที่ไม่ประกอบด้วยธรรม ก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม กฎหมายมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามใจหรือตามกิเลสของคน เพราะมนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้น แต่หลักศีลธรรมไม่อาจเปลี่ยนแปลง เพราะเป็นความจริงแห่งธรรมชาติ หลักศีลธรรมมีความเกี่ยวเนื่องต่อการปกครองคือเมื่อคนกลัวตนนรก ก็จะไม่ทำชั่วหรือทำน้อยลง เมื่อต้องการไปสวรรค์ ก็จะทำดีโดยไม่ต้องมีการ

บังคับ ซึ่งจะทำให้สังคมเราปกครองง่ายขึ้น การบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดาจึงเป็นการส่งเสริมในทุกด้านของการดำรงชีวิตภายใต้คติความเชื่อ นรก และสวรรค์ได้อย่างมีเหตุเพื่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของการดำเนินชีวิตที่มีความสุขและดีงาม

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุสงฆ์ และพระพุทธศาสนา เกือบทั้งสิ้น ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อส่วนปัจเจกบุคคลเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป นรก-สวรรค์ ความเชื่อบุญบังไฟ ความเชื่อเรื่องสังคม เศรษฐกิจ ชุมชน ความเชื่อและพิธีกรรมจารีต จึงมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา และพระธาตุโพนทอง ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พิธีกรรมในการบูชาพระธาตุพิธีกรรม หมายถึง การบูชาความเชื่อในเรื่องบูชาพระธาตุ ความเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรม จนกลายเป็นประเพณีของพิธีกรรม ความเชื่อประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุ พระศาสนาแห่งพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับงานวิจัย อุทัย ภัทรสุข (2554) เรื่อง การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มน้ำโขง,ว่ามีความเชื่อเรื่องบาป-บุญ นรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา มีอิทธิพล ส่งผลให้เกิดสามัคคีธรรม เป็นชุมชนที่มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่แบ่งปัน ให้ทานรักษาศีล ปฏิบัติภาวนา มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่สับสนวุ่นวาย มีหิริ คือ ความละอาย บาป ละอายใจต่อการทำชั่วมีโอตตปเปคือความกลัวต่อบาป เกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว ความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป สวรรค์-นรก มีความเกี่ยวเนื่องกับ อิทธิพลของพระธาตุความเชื่อและพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ หรือ เรื่องกรรม บุญ-บาป และเรื่อง นรก-สวรรค์ ได้ถูกนำมา คลุกเคล้า ประสมประสาน หล่อหลอมเข้าด้วยกันจึงมีความสอดคล้องกับงานวิจัย อนัญญา ปานชื่น ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคในพื้นที่อีสานตอนบน เพื่อเสนอแนวทางสู่กรออกแบบสถาปัตยกรรมภายในพิพิธภัณฑ์นาคา ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมและสิทธิประเพณีพิธีกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นด้วยความเชื่อตามหลักศาสนาที่เชื่อว่ามีผลกระทบต่อนโยบาย แนวความคิด ต่อวิถีการดำรงชีวิตว่าจะมีความสุข ความเจริญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จึงแสดงออกด้วยการทำพิธีกรรมต่างๆ ปกติการทำพิธีต่างๆ ก็จะเป็นการบูชาพระพุทธคุณ ขอให้ทำจัดสิ่งไม่ดีได้รับสิ่งดี ผลดีแรกคือเมื่อทำพิธีกรรมแล้วเกิดความสุขสบายใจทันที สอดคล้องเชื่อมโยงกับความเชื่อของประชาชนจังหวัดน่าน ที่เชื่อในพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุ ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนกลายเป็นประเพณี

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเทพจินดา วัดมหาธาตุเทพจินดา ตำบลเชียงแห อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบว่าชุมชนได้ จริยธรรม และศีลธรรมอันดีงาม มีความเชื่อถือ ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย คือ 1) ความเชื่อเรื่องส่วนปัจเจกบุคคล 2) ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ 3) ความเชื่อเรื่องบุญบั้งไฟ 4) ความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป 5) ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ที่สามารถวิเคราะห์ได้หลักพุทธธรรม คือ 1. บูชาด้วยการปฏิบัติบูชา คือตั้งตนอยู่ในโอวาท แล้วประพฤติตนเป็นธรรมจारी ถือศีล 5 และ ศีล 8 มรรคมงคล 8 และ ไตรสิกขาบาท เรียกว่า ปฏิบัติบูชา ส่วนบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติตามธรรมด้วย ถือว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง 2.บูชาด้วยอามิสบูชา คือ บูชาด้วยวัสดุสิ่งของ หรือ ประทีป ธูป เทียน และสุคนธชาติ ดอกไม้ พวงมาลัย เครื่องหอม ช่างม้าวัวควาย บั้งไฟ ผ้า 7 สี ผ้าห่มพระธาตุ ร้าบวงสรวง จุดบั้งไฟบูชา การนำมหรสพมาแสดง ผลไม้มงคลต่าง ๆ น้ำดื่มต่าง ๆ เรียกว่า อามิสบูชา ด้วยสิ่งของต่างๆ ที่ตนมีความเชื่อ

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชาญ จนยาโก. (2552). “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมสุภาชิตของสุนทรภู่”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการจำปา กิตติปัญญา (ค่านอก). (2554). “การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่ของพระครูคณนครพิทักษ์ (หลวงพ่อคงฐิตปัญญา)”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วศิน อินทสระ. (2554). *พระไตรปิฎกย่อ ฉบับย่อความและอธิบายความอังคุตตรนิกาย เล่ม 1 (หมวด 1-4)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมตตากร.
- อนัญญา ปานชื่น. (2553). “การศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคในพื้นที่อีสานตอนบนเพื่อเสนอแนวทางสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมภายในพิพิธภัณฑ์นาคา”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อุทัย ภัทรสุข. (2554). “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย